

אליהו זמן בוא המשיח

א. פתיחה כללית

אחת הסוגיות המרכזיות בפרק חלק עוסקת בשאלה "מתי יבוא המשיח". סוגיה זו משתרעת על פני יותר משני דפים רצופים (צו ע"ב למטה – צט ע"א) והיא דורשת כמובן עיון רחב, שחורג מתחומיו של מאמר בודד.

מימרות רבות בסוגיה מבקשות לענות על השאלה מתי יבוא המשיח. במהלך הסוגיה עולות תשובות בעלות אופיים שונים. לעתים התשובות מצביעות על סימנים לביאת המשיח, לעתים הן קובעות זמנים מוגדרים, ולעתים הן דווקא מתווכחות עם הניסיון לתת סימנים או זמנים. בין התשובות מצויים גם סיפורים הבאים ללמדנו פרק בסוגיה זו.

במימרות הרבות שבסוגיה אנו מוצאים כמה אופני מחשבה בנוגע לשאלה מתי יבוא המשיח וקווים רעיוניים שונים, שחבויים מאחורי השאלה הזאת.

נביט לדוגמה על שרשרת המימרות שפותחת את הסוגיה. היא מובילה לכיוון מפתיע למדי. לפי המימרות הללו, המשיח יבוא ככל שהמצב יהיה קשה יותר, ואולי אף ככל שנהיה פחות ופחות ראויים לו. מדובר בשרשרת של מימרות, שנדמה שכל אחת מהן מתארת את המצב שבעקבותיו יבוא המשיח כגרוע יותר מקודמתה.

כדי להבין מעט יותר את הכיוון שהסוגיה הזו מובילה אליו, יש לשים לב לכותרת שפותחת את שרשרת המימרות הזאת. השאלה שמופיעה בכותרת בתחילת הסוגיה כולה איננה – "מתי יבוא המשיח?", אלא – "אימת אתי בר נפלי?".¹ השם הראשון שבו מכונה המשיח בסוגיה הזו הוא "בר נפלי", ועל פיו, הרקע לביאת המשיח הוא רקע של שבר ונפילות. בהמשך הסוגיה אנו מוצאים שמות אחרים למשיח כמו "בן דוד", שמבטא עמדה הרבה יותר אופטימית מאשר "בר נפלי", ואכן המימרות המצויות תחת כותרת זו, אינן מתארות רקע של משבר הדומה למימרות שבתחילת הסוגיה. העיסוק בשמות שהסוגיה נותנת למשיח יכול לשמש לנו כפתח, שילמד אותנו להקשיב היטב לסוגיה ולשים לב לערוץ המחשבה השונה שפותחת כל מימרה.

מהיכן הגמרא שואבת את התשובות לשאלתה 'מתי יבוא המשיח'? רוב המימרות בסוגיה פועלות לחלץ את התשובה מדרשות של פסוקים, אך יש שתי מימרות שמביאות מקור מסוג אחר. בשתי המימרות הללו, מי שמהווה את המקור לידיעה מתי יבוא המשיח הוא אליהו בכבודו ובעצמו. המימרות הללו אינן מופיעות יחדיו בסוגיה, אך כפי שנראה, לשתיהן אופי מיוחד ותשובות מיוחדות. ברצוני לנתח את שתי המימרות הללו, זו לעומת זו, על מנת לעמוד על השאלה מה כוחו של אליהו לתרום לנו בסוגיה זו, מעבר למה שנלמד מן הפסוקים.

¹ בבלי סנהדרין, צו ע"ב.

מימרה ראשונה: "ביובל האחרון בן דוד בא"

אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא: אין העולם פחות משמונים וחמשה יובלות, וביובל האחרון בן דוד בא.
 אמר ליה: בתחילתו או בסופו [של אותו יובל]? אמר ליה: איני יודע.
 כלה או אינו כלה [האם היובל האחרון כלה לגמרי]? אמר ליה: איני יודע.
 רב אשי אמר: הכי אמר ליה: עד הכא – לא תיסתכי ליה [לא תצפה לו], מכאן ואילך – איסתכי ליה [צפה לו].

[בבלי סנהדרין, צו ע"א]²

המימרה של אליהו מופיעה במסגרת סוגיה שיש בה הגדרות זמן חדות ביחס לימות המשיח. קביעתו של אליהו כאן אינה נתלית בפסוק או בדרשה. ניתן לראות בזה את אחד המאפיינים המיוחדים שיש בכוחו של אליהו הנביא לתרום, לעומת מה שבכוחם של חכמי התורה שבעל פה להסיק מדרשות הפסוקים.

הזמן שאליהו מגדיר עד לימות המשיח הוא: "אין העולם פחות משמונים וחמשה יובלות, וביובל האחרון בן דוד בא". בגמרא מובאים גם דבריו של רב אשי שמציג תיאור אחר לסופו של הדו-שיח הזה: "עד כאן לא תצפה לו, מכאן ואילך צפה לו". לא לגמרי ברור מה רב אשי מבקש לחדש, ומדוע חשוב לו לשנות את ניסוח הדברים. לעת עתה נניח לשאלה זו.

מימרה שנייה – המשיח יושב בשער רומי³

רבי יהושע בן לוי אשכח לאליהו, דהוי קיימי אפיתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי, אמר ליה: אתינא לעלמא דאתי? אמר ליה: אם ירצה אדון הזה.
 אמר רבי יהושע בן לוי: שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי.
 אמר ליה: אימת אתי משיח?
 אמר ליה: זיל שייליה לדידיה. והיכא יתיב? אפיתחא דרומי. ומאי סימניה?
 יתיב ביני עניי סובלי חלאים, וכולן שרו ואסירי בחד זימנא, איהו שרי חד ואסירי חד. אמר: דילמא מבעינא, דלא איעכב.
 אזל לגביה, אמר ליה: שלום עליך רבי ומורי! אמר ליה שלום עליך בר ליואי.
 אמר ליה: לאימת אתי מר? אמר ליה: היום.
 אתא לגבי אליהו. אמר ליה: מאי אמר לך? אמר ליה: שלום עליך בר ליואי.
 אמר ליה: אבטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי.
 אמר ליה: שקורי קא שקר בי, דאמר לי היום אתינא, ולא אתא! אמר ליה: הכי אמר לך "היום אם בקלו תשמעו" (תהילים צה, ז).

[בבלי סנהדרין, צח ע"א]

² יש גרסאות שבהן התשובה לשאלה של רב יהודה, "בתחילתו או בסופו?", היא – "בסופו" (ולא "איני יודע"). את ההסבר לגרסאות הללו ניתן למצוא בשאלה הבאה: "כלה, או אינו כלה?". לאחר שאליהו אומר "בסופו", רב יהודה שואל: האם בסופו ממש? האם הוא כלה לגמרי? כלומר, האם יסתיים כל היובל, ורק אז הוא יבוא?
³ הערת עורך: עיסוק נרחב בסיפור זה נמצא במאמר נוסף בקובץ זה- 'לאימת אתי מר'. ראו שם גם את תרגום הסיפור.

רבי יהושע בן לוי פוגש את אליהו בפתח המערה של ר' שמעון בר יוחאי, ושואל אותו שתי שאלות. השאלה הראשונה היא האם הוא יזכה להגיע לעולם הבא. התשובה שאליהו נותן לר' יהושע בן לוי – "אם ירצה האדון הזה" – היא תשובה סתומה. לאחר מכן, ר' יהושע בן לוי מתייחס לנוכחותה של דמות שלישית, שאותה הוא שומע אך לא רואה. רבי יהושע בן לוי שואל מיד שאלה נוספת – "מתי יבוא המשיח?". לא ברור אם הוא הביין את התשובה על שאלתו הקודמת – "אם ירצה אדון הזה". ייתכן שכפי שהמשפט הזה לא ברור לנו, כך גם רבי יהושע בן לוי לא מבין אותו עד הסוף, ולכן הוא שואל בדרך אחרת: "מתי בא משיח?".

זוהי שאלה הדומה במשהו לשאלה הראשונה, ובכל זאת, היא גם שונה: המשיח והעולם הבא הם אמנם שני עולמות המצויים באופק, אך הם אינם זהים זה לזה. אליהו מתאר לר' יהושע בן לוי מה עליו לעשות כדי לפגוש את המשיח ולשואל אותו מתי הוא עתיד לבוא.

כשר' יהושע בן לוי פוגש במשיח ושואל אותו "אימתי קאתי מר", ניתן למצוא בשאלתו רמז מסוים לכך ש"אדון הזה" הוא המשיח, שהרי "מר" בארמית פירושו אדון. אפשרות שנייה שניתן להעלות היא שמדובר בקב"ה. בסופו של דבר, ר' יהושע בן לוי מקבל תשובה גם על השאלה הראשונה – על היותו מובטח לעולם הבא.

מימרה זו היא מימרה סיפורית מובהקת והיא מתארת התרחשות בעלת עלילה. לעומתה, המימרה הראשונה שעסקנו בה לעיל נראית כמימרה שאינה סיפורית, שהרי כל שיש בה הוא שאלת מידע ותשובה. אף על פי כן ייתכן שיש בה ממד סיפורי סמוי, כמו שנראה להלן.

ב. השוואה

נפתח בהשוואה בין המימרות:

[1] הדמיון הבולט ביותר הוא המקור המיוחד שנותן את התשובה לשאלה "מתי יבוא המשיח" – אליהו. כנראה, לאליהו יש מגע עם ידיעות עלומות, שבדרך כלל לבני אדם אין מגע אתן. כיוון שכך, אליהו הוא כתובת מיוחדת, המתאימה לשאלות הנוגעות לתכנים עלומים. אליהו הוא לא רק נביא. הוא הרי עלה לשמים, ויש לו דריסת רגל שם, ולכן הוא שומע ויודע דברים שהנם מאחורי הפרגוד.

בהקשר זה חשוב להדגיש נקודה נוספת: מה שמשותף לשתי המימרות הוא לא רק שלאליהו יש דריסת רגל מיוחדת בשמים. החידוש הגדול של אליהו, הוא שיש לו גם דריסת רגל בארץ. ייתכן שכל אלה שמצויים בשמים יודעים מה הן התכניות, אבל אין להם קשר אתנו. אליהו נוטל חלק לא רק בעולם השמימי, אלא גם בעולם הארצי. הוא בא ומשוחח עם בני אדם, או באופן מדויק יותר – עם תלמידי החכמים, ומוסר להם ידיעות שונות.

[2] האם נוכחותו של אליהו בבית מדרשם של חז"ל היא בעלת מאפיינים מסוימים, או שהיא חוצה גבולות? אם נדייק יותר, נראה שאליהו איננו מדבר עם כל החכמים, ושיש קווי מתאר אופייניים לחכמים שאליהו משוחח אתם. הדרך המיוחדת שבה הגמרא מתארת את רב יהודה היא "רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא". הייחוס של החכם הוא לפי אחיו. אין הרבה חכמים בדברי חז"ל שהייחוס שלהם מתואר לפי אחיהם ולא לפי

אביהם. ייחוסו של רב יהודה לאחיו רב סלא החסיד אולי מצביע על החסידות כנתון חשוב בתיאור הזה.

החסידות כידוע לא התחילה אצל הבעל שם טוב וכבר בימי חז"ל היו חסידים והיתה משנת חסידים. החסידות היא תנועה שמצאה מקום לאורך כל הדורות, כשהיא מופיעה בלבושים ואופנים שונים. היא כוללת בדרך כלל אנשים בעלי שאיפות שהן מעבר לנדרש ובעלי תביעות עצמיות גבוהות, הן במישורים של בין אדם לחברו והן במישורים שבין אדם למקום.

רב יהודה מתואר אפוא כקשור לחיים של חסידות, והדבר נכון גם בנוגע לר' יהושע בן לוי. ר' יהושע בן לוי מתואר כמשוחח עם אליהו בכמה מקומות בתלמוד, שחלקם קושרים אותו במפורש להגדרה של 'חסיד'.⁴ בשתי המימרות, אם כן, מתוארת התגלותו של אליהו לדמויות מעולם החסידות.

ג. הבדלים בין המימרות

נתבונן עתה בהבדלים שבין המימרות, ונצביע על כמה מהבולטים שבהם: במימרה הראשונה אליהו הוא שיוזם את הדו-שיח, ובשנייה ר' יהושע בן לוי הוא היוזם. במימרה הראשונה אליהו הוא שנותן את המידע באופן ישיר, ובשנייה המידע ניתן באופן עקיף באמצעות דמות שלישיית, המשיח. במימרה הראשונה אליהו מספק עובדות, ובשנייה הוא מעין מורה דרך רוחני במסע שר' יהושע בן לוי צריך לעבור. במימרה הראשונה אליהו מופיע כדמות החשובה ביותר, ובשנייה נראה שהמשיח הוא דמות בעלת עמדה חשובה יותר מאשר אליהו.

אולם ההבדל המרכזי והמשמעותי ביותר בין המימרות נמצא בשאלה המרכזית המלווה אותן – מתי יבוא המשיח. מתברר שהתשובה של שתי המימרות לשאלה הזו הפוכה לגמרי. המימרה הראשונה עוסקת בשאלה מתי לא יבוא המשיח. בשמונים וחמישה היובלות הראשונים המשיח לא יבוא, ורק באחרון הוא יבוא. לעומת זאת, התשובה בסיפור השני מספרת מתי המשיח כן יבוא ומציינת את הזמן המידי. התשובה הראשונה אומרת "רחוק", בקצה הסופי; והתשובה השנייה אומרת "היום" – בנקודה הכי קרובה. ניתן אף לתאר את שתי התשובות הללו כחולקות זו על זו ומתווכחות זו עם זו!

זה המקום להצביע על השוואה נוספת – העלילה. המימרה השנייה מפגישה אותנו עם עלילה דרמטית. היא מכילה מתח ומהפכים ונפתרת בסופה. מנגד, במבט ראשון על המימרה הראשונה נראה שיש בה רק דו-שיח תמים של "העברת מידע" שאין בו עלילה. אולם, במבט שני נראה שאין

⁴ ראו ירושלמי תרומות, פ"ח ה"ד, בסיפור על עולא בר קושב. אליהו תובע מר' יהושע לנקוט ב'משנת חסידים', המציבה רף תובעני גבוה יותר מסתם משנה. ר' יהושע בן לוי נוהג כהלכה מבחינת הנורמה המקובלת והנדרשת מכלל האנשים, אך הוא לא נוהג על פי הנורמות המיוחדות שנדרשות ממנו כחסיד. במילים אחרות, גם ר' יהושע בן לוי שייך לעולם של החסידים.

זה כך. הדברים של רב אשי עוזרים לחשוף נקודה של דרמה גם במימרה הראשונה. כשרב אשי מתקן את הנוסח של המימרה ואומר "עד הכא – לא תיסתכי ליה, מכאן ואילך – איסתכי ליה", הוא למעשה מוחק מהגרסה הראשונה את אמירתו של אליהו "איני יודע". איך ייתכן שאליהו, שבא מן השמים, איננו יודע? ואכן, למרות שמבחינת הציפייה המעשית למשיח אין כמעט נפקא מינה בין לשונה המקורית של המימרה לבין התיקון שרב אשי מציע, הרי שמבחינת התפיסה ביחס לאליהו, יש פה דרמה – האם אליהו עצמו יודע את הקץ, או שמא אפילו הוא איננו יודע? במקום להיסמך על דרשות חכמים בניסיונם לחלץ מדרשות הפסוקים תשובות לשאלת הקץ המימרות הללו פונות לאליהו על מנת שייתן תשובה ישירה ומדויקת משמים, עד שמתברר שאפילו כשמגיעים למקור הטוב ביותר שיכול לגלות לאדם את זמן בוא המשיח, התשובה בסופו של דבר איננה שלמה.

במבט ראשון, הסיפור השני, בשונה מן הסיפור הראשון, דווקא מעניק תשובה לשאלת ר' יהושע בן לוי בסופו של מסע ארוך. אך במבט שני, נראה כי גם בו יש ממד של "איני יודע". ראשית, אליהו עצמו אינו מתואר כמי שיודע את זמן ביאת המשיח אלא רק כמי שיודע להוליך את ר' יהושע בן לוי אל המשיח עצמו. כמו כן, גם בתשובה שר' יהושע בן לוי זוכה לקבל מן המשיח עצמו, יש ממד של "איני יודע". אמנם, ר' יהושע בן לוי קיבל תשובה לשאלתו, אך עלינו לשאול את עצמנו איזה סוג של תשובה הוא קיבל. הרי אם ר' יהושע בן לוי היה פונה לאדם מזדמן ברחוב טרם צאתו למסעו, ושואל אותו "מתי יבוא המשיח?", הוא מן הסתם היה נענה בתגובה 'כשנחזור בתשובה'. ר' יהושע בן לוי זוכה לפגוש את אליהו במערה של ר' שמעון בר יוחאי, 'ללכת' לרומי ולפגוש את המשיח, ובסוף מה הוא מרוויח? את הידיעה הכל כך פשוטה ומפורסמת שאם נעשה תשובה אז יבוא המשיח. האם לשם כך התרחש כל המסע?

בשני הסיפורים מתברר, שאליהו לא מתנהג כמו התפקיד שציפינו ממנו ברגע הראשון. הציפייה היא שאם ויתרנו על דרשות הפסוקים והגענו לאליהו עצמו, התשובות עומדות להיות מונחות בכיסינו, אך לבסוף זה לא כך. בשני הסיפורים מתברר שהמפגש עם אליהו בא ליצור משהו אחר ממה שנטינו לחשוב. בגמרא מצוי בין שני הסיפורים שאנו עוסקים בהם, הדיון בשאלה האם הגאולה תלויה בתשובה.⁵ הגרסה הרגילה של הסוגיה הזאת מתחילה במחלוקת אמוראים: רב אומר שגאולה תלויה בתשובה, ושמואל אומר שגאולה לא תלויה בתשובה. אך ברוב כתבי היד לא מופיע שמואל אלא ר' יהושע בן לוי. כלומר, ר' יהושע בן לוי הוא בעל הדעה שהגאולה איננה תלויה בתשובה.

דבר זה עשוי להסביר מדוע דווקא ר' יהושע בן לוי יוצא למסע שעניינו לברר מתי יבוא המשיח. עבור מי שסובר שגאולה תלויה בתשובה, התשובה לשאלה "מתי יבוא המשיח?" לא אמורה להיות מצויה על ציר הזמן, ואפילו לא על ציר הסימנים, אלא על ציר מעשה התיקון האנושי – התשובה. המסע של ר' יהושע בן לוי מקביל למסע שיצאה אליו הסוגיה כולה, השואלת את שאלת "אימת אתי בר נפלי?" כשאלה התלויה בזמן או בסימנים. הסוגיה כולה נפתחת אפוא באופן סמוי בעמדתו של ר' יהושע בן לוי שגאולה איננה תלויה בתשובה, ועל כן היא מחפשת את הסימנים או הזמנים שבהם המשיח יבוא. אחרי כמה שלבים בסוגיה, הגמרא מציפה את שאלת היסוד – האם הגאולה תלויה בתשובה – במלא העוצמה. בשלב זה ר' יהושע בן לוי הוא המובא

⁵ הערת עורך: בנוגע לדיון זה ראו את מאמרו של הרב דוד אסולין בקובץ זה.

כמייצג את הדעה שגאולה אכן איננה תלויה בתשובה, ובהמשך הוא אכן זה שיוצא לדרך על מנת לחפש מתי יבוא המשיח.

ר' יהושע בן לוי יוצא לדרך, עובר אצל אליהו, ומגיע עד למשיח. מהי התשובה שהוא זוכה לה? "היום, אם בקולו תשמעו". נראה כי המשיח פוסק כרב, המהווה בר פלוגתא לר' יהושע בן לוי, וקובע כי הגאולה תלויה בתשובה. לפי זה ניתן להבין, כי המסע כולו נועד על מנת שר' יהושע בן לוי ישנה את דעתו ויקבל את דעתו של רב.

ד. עצתו השנייה של אליהו

אולם, נראה כי הבנה זו פשטנית מדיי. יש להקשיב טוב יותר לאופן שבו המשיח ואליהו עונים לר' יהושע בן לוי. המשיח אומר לו "היום". הוא איננו פותח באמירה שבואו אינו תלוי בזמן אלא רק בתשובה. הוא פותח דווקא בציון זמן – היום. הוא נשאל על זמן, ועונה על זמן. רק לאחר מכן, כאשר ר' יהושע בן לוי מגיע לאליהו, אליהו מפענח את התשובה של המשיח ל"היום, אם בקולו תשמעו". אפילו אליהו איננו אומר שביאת המשיח איננה קשורה לציר הזמן אלא לציר התשובה. הוא איננו מוחק את המילה שמתארת זמן, אלא פותח בה ומרחיב את עולם האפשרויות שלה.

למעשה, התשובה "היום" שמתחילה בציון של קץ, ואף מסמנת קץ קרוב מאוד, הפוכה בכך בכיוונה מתשובתו של רב "כלו כל הקיצין, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה"! אמנם גם רב, כמו אליהו, אומר שהכול תלוי בתשובה, אך הוא אומר זאת באופן כמעט הפוך: אין יותר קצים, אל תצפה לזמן, רק אם תהיה תשובה זה יקרה. המשיח ואליהו מדברים עם ר' יהושע בן לוי בשפה שלו. "היום", תתחיל מזה שיש זמן, אבל "היום, אם בקולו תשמעו". כלומר זוהי עמדה מאוד דומה, אך השפה שלה הפוכה.

נראה כי תפקידו של אליהו איננו לספק מידע חיצוני על הגאולה. אליהו בא לתת לר' יהושע בן לוי, הנמצא במסע, את הכוח שהוא צריך בשביל הגאולה. הוא יודע שר' יהושע בן לוי מחפש גאולה שאיננה תלויה בתשובה, והוא בוחן מה חסר לו ומה הדבר שהכי חשוב שהוא ידע. הדבר הנחוץ ביותר לר' יהושע בן לוי הנה התובנה, שאסור לו לתת לקו המחשבה שגאולה איננה תלויה בתשובה להפוך אותו להיות פסיבי. למקום זה צריך לכוון את ר' יהושע בן לוי שמחפש את הקץ. במקום שר' יהושע בן לוי יחכה לרגע האחרון של הקץ, אליהו מבקש לומר לו – "היום, אם בקולו תשמעו"; הקץ הזה יכול להגיע עד עכשיו, עד לפה.

הסכנה שבשיטה שגאולה איננה תלויה בתשובה, היא רפיון ידיים שהיא עלולה להביא עמה. האדם עלול לחשוב שהוא יכול לשבת ולא לעשות דבר, שהרי מתישהו הגאולה תבוא. אליהו מלמד את ר' יהושע בן לוי, שלצד הגאולה שזמנה מובטח וידוע ולכן היא בלתי תלויה בנו, מצויה אפשרות גאולה התלויה בנו, ובה עלינו לרכז את ציפייתנו ועלינו לתקן את מעשינו כדי להחישנה. יתרה מזאת, גאולה זו מצויה ממש כאן ועכשיו, והיא רק ממתנה לשותפות שלנו, בכך ש'בקולו תשמעו'.

ובאמת, במימרה שמופיעה ממש בסמוך לפני סיפור זה, ר' יהושע בן לוי מפרש את דברי הפסוק "בְּעֵתָהּ אֲחִישְׁנָה"⁶ באופן הבא: "זכו – אחישנה, לא זכו – בעתה". לעניות דעתי, הסיפור מבטא את המהלך שהוביל את ר' יהושע בן לוי אל המימרה הזו. ר' יהושע בן לוי מזכיר שעומדות

⁶ ישעיהו ס, כב.

לפנינו שתי אפשרויות של גאולה: זו התלויה במעשינו ותשובתנו, וזו שאינה תלויה בה. יתרה מזאת, הגאולה שתלויה בתשובה היא הגאולה המבטאת את האפשרות של "זכור", כלומר האפשרות העדיפה. ברגע שהוא קובע שיש אפשרות של גאולה שלא תלויה בתשובה, אבל היא איננה בחינת "זכור", ושהאפשרות שהיא בחינת "זכור" היא דווקא ה"אחישה", אנו מבינים ש"זכור" הוא המצב המקביל ל"היום, אם בקולו תשמעו". זהו אפוא הלימוד שאלהו מלמד את ר' יהושע בן לוי, והכוח שהוא נותן למסע של מי שמניח שגאולה איננה מותנית בתשובה.

ה. עצתו הראשונה של אליהו

גם במימרה הראשונה של אליהו יש דבר מפתיע. הסברו של רב אשי לדברי אליהו – "עד הכא – לא תיסתכי ליה" – סותר לכאורה את הדרישה מן האדם היהודי לצפות לישועה, בחינת 'ציפית לישועה' שאדם נשאל עליה ביום הדין.⁷

נראה כי גם כאן תשובתו של אליהו פונה להעניק כוחות המתאימים לאדם שהוא משוחח עמו. תשובה זו של אליהו נותנת כוח מסוג אחר. ההדרכה "עד הכא – לא תיסתכי ליה", באה לתת לאדם את היכולת לעמוד במציאות שבה שמונים וחמישה יובלות המשיח לא יבוא, מציאות שעלולה לגרום לו לאבד את הכוח. הפנייה לדעת את הקץ עלולה ליצור תקוות שווא לפתרון מידי. היא נענית בהבהרה שאמנם הגאולה באופק, אך האופק רחוק, ועל האדם להכין עצמו לתקופה ארוכה שבה המשיח איננו על הפרק.

ו. שורשן המשותף של שתי העצות

במבט ראשון, חישוב קץ הוא הפתרון האידיאלי למצפים לישועה. החיסרון שבדרך כלל רואים בו נוגע לאפשרות שהחישוב מוטעה; הקץ לא יגיע, ובמקומו יבואו אכזבה וייאוש. אך הסוגיה מלמדת על שתי סכנות שטמונות בקץ גם אם החישוב אמתי ומדויק: הסכנה הראשונה עולה מן המימרה השנייה – רפיון הידיים מהשתדלות ומתשובה; הסכנה השנייה מתבררת במימרה הראשונה – חיפוש הקץ נובע מהחלום שהמשיח עומד להתגלות בזמן קרוב. שמא אם הקץ יתברר כרחוק, כוחותינו לא יעמדו לנו להחזיק מעמד כל כך הרבה זמן.

היוצא מעיון בסוגיה למד ממנה, כי גם אם מתוך הרצון העמוק שלו להיגאל הוא מבקש לדעת את הקץ, עליו להיות מצויד בשני כוחות בהתייחסותו אל מושג הקץ: הראשון – לא להפוך לפסיבי, כי אם להיות עסוק בהשתדלות ובתשובה שבכוחן לקרב את הגאולה; השני – לדעת שקץ מובטח אמנם נותן תקווה וביטחון, אך הוא מחייב נכונות וסבלנות לדרך ארוכה, שכן הקץ המובטח שבלתי תלוי במעשינו, נמצא לעתים רק בקצהו הרחוק של האופק.⁸

⁷ עיינו בבלי שבת, לא ע"א.

⁸ את היכולת לעמוד ולחיות בעולם, גם כשידוע שהקץ איננו קרוב, ניתן לכנות "לצפות לציפייה לישועה". להיות מסוגלים לצפות לרגע הזה שבו אפשר להתחיל לצפות לישועה: "עד הכא – לא תיסתכי ליה, מכאן ואילך – איסתכי ליה".

